

Кімге: Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігіне
Автордың аты-жөні мен лауазымы: Облыс әкімі аппаратының бас инспекторы Абайұлы Ақтілек
Орындаған күні: 08.11.2024 ж.

Аналитикалық жазба

Тақырыбы: Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының болжамы

Кілт сөздер: экономика, болжам, ақша-несие саясаты.

Кіріспе: 2023 жылы ЖІӨ-нің өсімі 5,1 %-ды құрады. Экономиканың барлық базалық салаларында оң нәтижеге қол жеткізілді.

Мәселен, 2023 жылы өнеркәсіп өндірісінің көлемі 4,4 %-ға өсті. Тау-кен өнеркәсібінде өндірістің төмендеуіне және өңдеу өнеркәсібі салаларының өндіріс көлемдерінің болжамнан ауытқуына байланысты болжамды мәнге қол жеткізбеу 0,2 п.т. құрады.

Тау-кен өнеркәсібінде темір кендерінің 6,5 %-ға (болжау кезінде – 103,1 %) өндіру көлемінің қысқаруына байланысты болжамды мәннің жеткізбеуі 1,6 п.т. құрады.

Өңдеу өнеркәсібі 4 %-ға өсті, бұл машина жасау өндірісінің – 28,2 %-ға (болжау кезінде – 6 %), резеңке және пластмасса бұйымдар өндіру өндірісінің – 10,5 %-ға (2 %), өзге де бейметалл минералдық өнімдер өндіру өндірісінің – 7,4 %-ға (4 %) ұлғаюы есебінен болжамды мәннен 0,8 п.т. жоғары.

Бұл ретте металлургия өндірісі – 2,7 %-ға (факт – 1,8 % төмендеу), тамақ өнімдерін өндіру 3 %-ға (2,1 %-ға өсу) ұлғаяды деп күтілді.

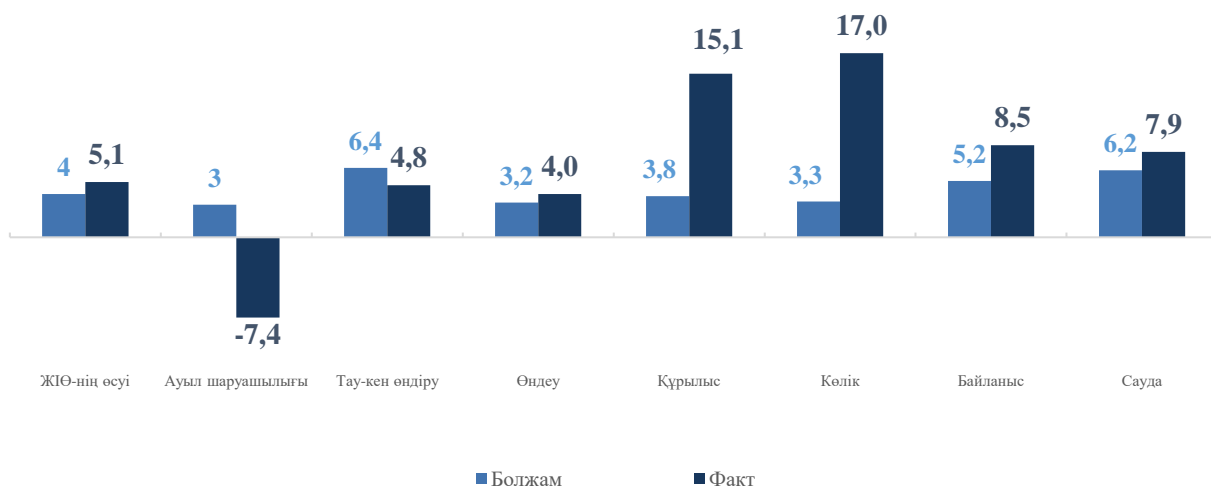
Ауыл шаруашылығы өнімдерін шығару Ақмола (2022 ж. НКИ – 74,7 %), Қостанай (84,2 %), Солтүстік Қазақстан (84,7 %) облыстардағы қолайсыз ауа-райына байланысты жалпы егін жинаудың төмендеуіне байланысты 7,4 %-ға азайды (болжамды өсу 3 % кезінде, қол жеткізбеу – 10,4 п.т.).

Құрылыс саласындағы өндірістің өсуі Жетісу облысында спорт кешендері мен Ш. Уәлиханов атындағы мемориалдық музей-бақ, Батыс Қазақстан облысында Қарашығанақ мұнай-газ конденсаты кен орнында магистральдық құбыр, Маңғыстау облысында көпфункционалды қонақүй-туристік кешені, су жинау құрылысының және теңіз суын тұщыландыру қондырғысының кешені, ауданішілік инженерлік желілер, Қызылорда облысында тұрғын үйлер, кеңселер, су құбыры, электр және магистральдық жылу желілері, қойма үй-жайлары, сауда үйі, өнер орталығы, әуежай, облыстық қан орталығы, сондай-ақ спорт, сауда және сервис объектілері, көппәтерлі ғимараттар, инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылым және автомобиль жолдарын салу есебінен болжамдық 3,8 %-ға қарағанда 15,1 %-ды құрады.

Көлік саладағы қызметтер көлемі 17 %-ға өсті (болжамды мәннен +13,7 п.т. жоғары).

Өз кезегінде сауда 7,9 %-ке өсті (болжамды мәннен +1,7 п.т. жоғары). Өсім көтерме саудада сату қарқынының 12,8 %-ға және бөлшек сауданың 7,7 %-ға өсуімен шартталған.

1-сурет. Өсу (төмендеу) қарқыны мен болжамды және нақты деректердің арасындағы алшақтық, %-бен

Жалпы Қазақстанның нақты және болжамды ЖІӨ арасындағы ауытқуы соңғы бес жылда орташа есеппен 3,7% құрады, бұл халықаралық болжау тәжірибесіне сәйкес келеді.

Негізгі бөлім: Ұлттық экономиканың даму тұрақтылығын қамтамасыз ету, оның өсу әлеуетін қалыптастыру және ел халқының өмір сүру сапасын жақсарту макроэкономикалық саясаттың басты міндеті болып қала береді.

Макроэкономикалық тұрақтылық үйлестірілген ақша-кредит және салық-бюджет саясаты, тұрақты қаржы жүйесі есебінен қамтамасыз етілетін болады.

Бюджет саясаты

Бюджет саясатының негіздері басты құжаттар – Қазақстан Республикасының мемлекеттік қаржыны басқарудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында (бұдан әрі – Тұжырымдама, ҚР Президентінің 2022 жылғы 10 қыркүйектегі № 1005 Жарлығы) және әзірленіп жатқан жаңа Бюджет кодексінің жобасында қаланды.

Бюджет ережелерін қатаң сақтауға, Ұлттық қор қаражатын қалыптастыру мен пайдалануға қойылатын талаптарды күшейтуге, кіріс базасын нығайтуға және есептілікті қамтамасыз етуге, мемлекеттік шығыстарды оңтайландыруға және оларды басым бағыттарға шоғырландыруға, мемлекеттік қаржы мен басқаруды шоғырландыру негіздерін кеңейтуге негізделген салық-бюджет саясатын жүргізу үшін берік негіздер құру жалғастырылады.

Бұл ретте Тұжырымдамаға сәйкес экономикалық өсімнің төмендеуіне, бюджеттің өзіндік кірістерімен жабылмайтын мемлекет міндеттемелерінің өсуіне әкеп соқтырған дағдарыстық және төтенше

жағдайлар туындаған кезде, келесі үш жыл ішінде бастапқы нысаналы бағдарға қайтару жөніндегі іс-қимыл жоспарын әзірлей отырып, бюджеттік қағидалардың нысаналы бағдарларын түзетуге жол беріледі.

Бұл ережелер блоктық бюджет пен нәтижелерді басқару құралдары (мониторинг, шығыстарды шолу, нәтижелерді бағалау) есебінен бюджет қаражатын жоспарлау мен пайдаланудың тиімділігін арттыру жөніндегі шаралармен сүйемелденеді.

Халықаралық тәжірибеге сәйкес, жаңа Бюджет кодексінің жобасында нақты құралдар: бюджет шығыстарына шолу, мониторингтің рөлін күшейту және нәтижелерді бағалаудың қолданыстағы жүйесі нәтижелерінің қолданылуын қамтамасыз ету көзделеді.

Бұл құралдарды енгізу:

аудит, мониторинг, шығыстарды шолу нәтижелерін қолдану арқылы мемлекеттік жоспарлау және бюджет жүйесінің құжаттарын жоспарлау кезінде уәкілетті органдардың да, бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің де талдамалық жұмысын күшейтуге;

бағалауды жүргізуге уәкілетті мемлекеттік органдардың қызметін олардың аяқталуының бірыңғай мерзімін белгілеу арқылы ретке келтіруге;

бюджет шығыстарын жоспарлау сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Мемлекеттің нақты қаржылық мүмкіндіктерін айқындау және мемлекеттік қаржыны басқаруда дәйекті шешімдер қабылдау мақсатында бюджет саясаты мемлекеттің активтері мен міндеттемелерін толық шоғырландыруға бағытталған.

ЭЫДҰ мүшелігіне Қазақстанның енуі бойынша міндеттер шеңберінде ХВҚ Қазақстан Үкіметінің бастамасы бойынша 2023 жылы квазимемлекеттік сектордың және бюджеттен тыс қорлардың активтері мен міндеттемелерін қосу есебінен қаржылық есептілікте көрсетілетін институционалдық қамтуды және баланстық позицияларды кеңейту қажеттігін растайтын салық-бюджет ашықтығына бағалау жүргізілді.

Осыны ескере отырып, мемлекеттік секторды кеңейту есебінен толық қамтуды қамтамасыз ету, соның ішінде ақпараттық базаны қалыптастыру және белгіленген өлшемшарттарға сәйкес мемлекеттік басқару секторына енгізуге жататын заңды тұлғаларды іріктеу бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Парафискалдық төлемдерді жүйелеу және оңтайландыру мен оларды бюджетке есептеу не оларды басқару тәсілін айқындау туралы шешім қабылдау үшін мемлекеттік органдар кейіннен парафискалдық төлемдер тізілімін қалыптастыра және жүргізе отырып, кешенді түгендеу жүргізетін болады.

Бұл парафискалдық төлемдер жүйесін оңтайландыруға, кәсіпкерлер үшін парафискалдық ауыртпалықты қысқартуға және мемлекеттік реттеу жүйесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Кейіннен республикалық және жергілікті деңгейлердегі мемлекеттік және квазимемлекеттік секторларды, сондай-ақ Ұлттық қорды және бюджеттен тыс қорларды қамтитын мемлекеттің шоғырландырылған

қаржылық есептілігін жасауға кезең-кезеңмен көшуді жүзеге асыру жоспарлануда.

Бұл мемлекеттік сектор операцияларының жіктелуін мемлекеттік қаржы статистикасы және Ұлттық шоттар жүйесі бойынша халықаралық стандарттардың талаптарымен одан әрі үйлестіру үшін, сондай-ақ бюджеттік (бухгалтерлік) есепке алу мен есептілікті және өзге де қаржылық есептілікті жүргізуге және жасауға бірыңғай талаптарды белгілеу үшін негіз болады.

Дәл осындай қаржы есептілігі елдің қаржылық жағдайының тұтас көрінісін қамтамасыз етеді.

Шоғырландырылған қаржы есептілігі институционалдық қамтуды кеңейту субъектілердің өндірістік және қаржылық қызметіне байланысты тәуекелдерді бағалауды талап етеді.

2022 жылдан бастап бюджеттік тәуекелдер және ұзақ мерзімді орнықтылық туралы талдамалық есеп жыл сайынғы негізде әзірленеді және Парламентке республикалық бюджет жобасымен бірге енгізіледі.

ХВҚ сарапшыларының техникалық қолдауымен бюджеттік тәуекелдер және ұзақ мерзімді тұрақтылық туралы талдамалық есебі квазимемлекеттік, қаржы секторларының, мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің, ерекше тәуекелдердің, оның ішінде экологиялық тәуекелдер сияқты тәуекелдердің қосымша түрлерін қосу есебінен кеңейтілді.

Бұдан басқа, олардың шеңберінде демографиялық бағалауды, көміртекті бейтараптық сценарийін ескере отырып, 2056 жылға дейінгі бюджеттік көрсеткіштерге сценарийлік талдау жүргізілді.

Бюджет саясатының одан әрі іске асырылуы Тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі іс-қимыл жоспарының және Қазақстанның бюджет-салық саласындағы ашықтығын бағалау бойынша ХВҚ ұсынымдарын іске асыру бойынша және Жол картасының шараларымен үйлестірілетін болады.

Салық саясаты салық салу шарттарының тұрақтылығы мен ашықтығын, цифрлық технологияларды кеңінен пайдалана отырып, салық міндеттемелерін орындаудың қарапайымдылығын қамтамасыз етуге бағытталатын болады.

Мемлекет басшысының 2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру үшін жаңа Салық кодексінің жобасы әзірленуде, онда:

- салықтық әкімшілендіруді оңайлату және цифрландыру, фискалдық органдар мен салық төлеушілер арасындағы өзара іс-қимылдың сервистік моделіне көшу;

- салық төлеушілердің барлық санаттары үшін нақты секторға инвестицияларға арналған «әмбебап» ынталандыруды қамтамасыз ету;

- жеке тұлғаларға салық салудағы өзгерістер, бағалы қағаздармен операциялар бойынша жеке тұлғалардың кірістеріне салық салу тәртібін қайта қарау;

- «сән-салтанат» заттарына жоғарылатылған салық салу көзделген.

Салықтарды жинау, көлеңкелі экономика, формалды емес жұмыспен қамту, қолданыстағы арнайы салық режимдерінің кемшіліктері мәселелеріне ерекше назар аударылатын болады.

Ақша-кредит саясатының мақсаты елдегі бағалардың тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады. Ұлттық банктің күш-жігері ұзақ мерзімді орнықты экономикалық өсу үшін жағдай жасауға ықпал ететін инфляция бойынша нысаналы бағдарға қол жеткізуге бағытталады.

Ақша-кредит саясатының негізгі құралы инфляцияның нақты және болжамды деңгейіне және басқа параметрлерге байланысты белгіленген базалық мөлшерлеме болып қала береді. Базалық мөлшерлеме бойынша шешімдер экономиканың сыртқы және ішкі секторындағы ахуалдың одан әрі дамуына, инфляциялық күтулердің серпініне байланысты болады.

Инфляция бойынша таргетке қол жеткізу үшін Ұлттық Банк инфляциялық таргеттеу қағидаттарын ұстануды жалғастырады.

Валюталық саясат шеңберінде Ұлттық Банк теңгерімсіздіктердің жинақталуын болдырмай, сыртқы күйзелістерді жоятын және бір мезгілде елдің алтын-валюта резервтерін саналы пайдалануға мүмкіндік беретін икемді курс түзілімін ұстануды жалғастырады.

Жалпы алғанда, ақша-кредит саясатының ашықтығын арттыруға бағытталған шараларды қабылдауды жалғастырады. Белсенді коммуникация базалық мөлшерлеме бойынша шешімдерді және қойылған мақсаттарға қол жеткізуге ықпал ететін басқа да іс-шараларды түсіндіруді қамтиды.

Қаржы секторының сыртқы күйзелістерге тұрақтылығын арттыру мақсатында макропруденциалдық саясатты іске асыру, қаржы нарығының барлық секторларында тәуекелге бағдарланған тәсілге негізделген кешенді қадағалау процесін дамыту жалғастырылатын болады.

Базель банктік қадағалау комитетінің, Халықаралық сақтандыруды қадағалау қауымдастығының (IAIS), Халықаралық бағалы қағаздар комиссиясы ұйымының (IOSCO) негізгі қағидаттары мен ұсынымдарына сәйкес келетін қаржылық реттеу саласындағы үздік халықаралық тәжірибелерді енгізу жалғастырылатын болады.

Тәуекелге бағдарланған қадағалау шеңберінде SREP (Supervisory Review and Evaluation process) және жүйелі AQR 2024 жылғы қорытындылары бойынша банктерге жеке капиталды қадағалау үстемесі қолданылады, экономикалық дамудың стрестік сценарийлері жағдайында ықтимал шығындарды жою үшін капиталға буфер енгізілетін болады. Бұдан басқа, банктердің климаттық тәуекелдерге ұшырауын бағалау тәсілдері және ESG-факторлар енгізілетін болады.

Тұтынушылық кредиттеуге байланысты және халықтың борыштық жүктемесінің шамадан тыс өсуінің тәуекелдерін шектеу бойынша жұмыс жалғастырылатын болады.

Сонымен қатар шоғырландырылған қадағалауға байланысты мәмілелерді бақылау, сондай-ақ трансшекаралық ынтымақтастықты бақылау күшейтіледі, төлемге қабілетсіз банктерді реттеу, шұғыл

өтімділікті ұсыну, сондай-ақ дағдарысқа қарсы басқару тетіктері жетілдірілетін болады.

Стрестік активтер нарығын дамытуға жәрдемдесу үшін проблемалық активтерді іске асыру бойынша цифрлық платформалар мен инфрақұрылым құру жалғастырылатын болады, цифрлық платформада банктер мен микроқаржы ұйымдарының стрестік активтерді сатуы бойынша талаптары белгіленетін болады.

Сақтандыру секторын дамыту және оның әлеуетін күшейту мақсатында сақтандыру қызметтерін тұтынушылардың мүліктік мүдделерін қорғау күшейтіледі, сақтандыру өнімдерінің тізбесі кеңейтіледі және сақтандыру қызметтерін цифрландыру, ХҚЕС реттеушілік тәжірибесіне 17 «Сақтандыру шарттары» және Solvency II еуропалық төлем қабілеттілігі стандарты элементтерін енгізу жалғастырылады.

Қор нарығын дамыту оның экономиканы қаржыландырудағы рөлін жандандыруға, институционалдық және бөлшек сұранысты күшейтуге, эмитенттерді қор нарығына шығуға ынталандыруға және ондағы ұсынысты арттыруға, нарық инфрақұрылымын және оны цифрландыруды одан әрі дамытуға бағытталады. Бағалы қағаздар нарығына қатысушылардың тәуекелдерін және олардың қаржылық тұрақтылығын бағалау, бағалы қағаздар нарығындағы жосықсыз практикалардың жолын кесу рәсімдерін және осы бағыттағы тәсілдерді жетілдіру жөніндегі жұмыс жалғасады. Сондай-ақ инвесторлардың құқықтарын тиімді қорғау бойынша шаралар күшейтіледі.

Сыртқы даму факторлары. Әлемдік экономика жаһандық пандемия, геосаяси шиеленіс және жоғары инфляция салдарынан кейін баяу қалпына келуін жалғастыруда.

Алайда, өсу қарқыны әлі де баяу болып қалуда.

Дүниежүзілік банктің болжамына сәйкес, жақын арада экономиканың өсу қарқыны төмен болады және көптеген дамушы елдер «тұзаққа» түседі: қарыздың жоғары деңгейі дамуға кедергі келтіреді және халқының үштен біріне жуығы азық-түлік тапшылығы проблемасына тап болады. Олардың өсу перспективаларының нашарлауы қаржылық талаптардың қатаңдауына да, бюджет кеңістігінің қысқаруына және мардымсыз сыртқы сұранысқа байланысты болады.

Сондай-ақ, бірқатар ірі экономикаларда, атап айтқанда АҚШ-та өсу қарқыны баяулайды деп күтілуде, бұл жоғары пайыздық мөлшерлемелерге, тұтыну шығындарының төмендеуіне және еңбек нарығындағы жағдайдың нашарлауына байланысты.

Бұл ретте Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуына теріс әсер етуі мүмкін әлеуетті тәуекелдер сақталады.

Оларға геосаяси шиеленістің өсуі, ақша-кредит саясатының қатаңдауы, шектеулі фискалдық кеңістік және әлемдік сауданың әлсіреуі және басқалары жатады.

Жаһандық инфляцияның баяулауына қарамастан, қақтығыстардың кез келген эскалациясы және климаттық күйзеліс энергия тасымалдаушылар мен азық-түлік бағасының өсуіне әкелуі мүмкін.

Бұл ретте, тұтастай алғанда, тәуекелдер теңгерімді болып табылады.

Қорытынды: Экономикалық өсу драйверлерінің және азаматтардың әл-ауқатын арттыру көздерінің бірі кәсіпкерлікті одан әрі дамыту болып табылады.

Кәсіпкерліктің барынша еркін болуын қалыптастыру үшін өзекті емес және негізсіз реттеу талаптары бизнеске арналған жаңа ықшамды және түсінікті қағидаларға ауыстыра отырып қысқарту жалғасады, «таза парақтан» толыққанды реттеу енгізілді.

Реттеушілік талаптарды қоса алғанда, мемлекеттің бизнеспен өзара іс-қимылының барлық рәсімдері әртүрлі мемлекеттік дерекқорларда бар әрбір бизнес бойынша ақпаратты қамтитын Бизнесінің цифрлық картасын жасау арқылы цифрландырылатын болады.

Шағын және орта кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың жаңа құрылымы «лифт» қағидаты бойынша нақты ШОБ субъектісі дамуының өмірлік кезеңіне байланысты мемлекеттік қолдаудың сараланған шараларын білдіреді.

Кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу мен ынталандыру шаралары бизнесті дамытудың барлық сатыларында оның үздіксіз дамуын қамтамасыз етуге бағытталатын болады, бұл кейіннен шағын бизнестің едәуір бөлігінің орта және орта санатқа ірі бизнеске көшуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Мемлекеттік қолдау құралдарына қолжетімділік ашық және объективті рейтингтер мен өлшемшарттар негізінде цифрлық шешімдерді пайдалану арқылы ұсынылатын болады. Бұл транзакциялық шығындарды айтарлықтай азайтады, шешім қабылдаудың ашықтығын арттырады және әкімшілік кедергілерді қысқартады.

Технологиялық, өнімділік және экспортқа бағдарлану, өсуге әлеуеті бар шағын және орта бизнес басымдыққа ие болады.

Ұсыныстар: Осылайша, жоғарыда көрсетілген тармақтарды ескере отырып, Ұлттық қорды пайдалану бойынша келесідей ұсыныстар ұсынылады:

1. Қазақстан экономикасының нақты өсуінің орташа жылдық қарқынын – **5-7 % деңгейінде сақтап қалу.**

2. Өңдеу өнеркәсібінің орнықты және сапалы даму көрсеткіштері бәсекелестік артықшылықтарды күшейту үшін қосылған құны жоғары тауарлар экспортына бағдарлана отырып, өнімділік пен сапаның арттыру.

3. Орта мерзімді кезеңде кірісі ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесі 5 %-ке дейін төмендету.

4. Күнкөріс деңгейі көлемін ұлғайту бойынша нақты шаралар қабылдау.

Пайдаланылған дереккөздер/әдебиеттер:

1. ҚР Ұлттық экономика министрілігінің интернет ресурсы - <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy?lang=kk>